

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 2

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVI, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2020

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пийер, др Слободан Реметић, др Јелица Симојановић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2020

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ. Часопис излази два пута годишње.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог = South slavic philologist / главни уредник
Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913); књ. 2, св. 1/2
(1921)-књ. 11 (1931); књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939); књ. 18, св. 1/4
(1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за
српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Birograf
comp). - 24 cm

Полугодишње. - Текст ћир. и лат. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Дејан Ајдацић, др Александар Лома, др Александар Лукашанец,
др Радмило Маројевић, др Александар Милановић, др Мотоки Номаћи,
др Слободан Павловић, др Људмила Поповић, др Биљана Сикимић,
др Марија Стефановић, др Зузана Тополињска

Ово издање финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са
Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 5. 9. 2020.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура
Дивна Продановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (palcic@eunet.rs)

Штампа
Birograf comp d. o. o.
Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01
од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Зузана В. Тополињска: Дали предлозите претставуваат посебна зборовна група (<i>pars orationis</i>)?	9
Zuzanna V. Topolińska: Da li predlozi predstavljaju autonomnu vrstu речи?	14
Zuzanna V. Topolińska: Do the Prepositions Represent an Autonomous Lexical Class?	14
Марјан Д. Марковиќ: Анализа на формалната и семантичка деривација на прасловенскиот корен *dvig- во македонскиот јазик	15
Марјан Д. Марковиќ: Формална и семантичка деривација прасловенског глаголског корена *двиг- у македонском језику	24
Marjan D. Marković: Formal and Semantic Derivation of the Proto-Slavic Verbal Root *dvig- in the Macedonian Language	25
Екатерина И. Якушкина: Опыт реконструкции синонимических отношений в праславянской лексике на сербскохорватском диалектном материале	27
Екатерина И. Якушкина: Реконструкција синонимских односа у прасловенској лексици на српскохрватској дијалекатској грађи	46
Ekaterina I. Yakushkina: The Reconstruction of Synonymous Relations in the Proto-Slavic Vocabulary Based on the Serbo-Croatian Dialect material	46
Исидора Г. Бјелаковић: Графијско-ортографска и граматичка начела Павла Соларића и почеци стандардизације српског језика	47
Исидора Г. Бјелакович: Графическо-орфографические принципы Павле Соларича и начало стандартизации сербского языка	76
Isidora G. Bjelaković: Pavle Solarić's Orthographic and Grammatical Principles and the Beginning of Serbian Language Standardisation	77
Jerzy M. Bartmiński: W poszukiwaniu paradygmatu etnolingwistyki: glosariusz kluczowych terminów i pojęć	79
Јежи М. Бартмињски: У потрази за парадигмом етнолингвистике: глосар кључних појмова и концепата	102
Jerzy M. Bartmiński: In Search of an Ethnolinguistic Paradigm: A Glossary of Key Terms and Concepts	103
Євгенія А. Карпіловська: Підходи до опису інновацій у сучасній українській неографії	105
Јевгенија А. Карпиловска: Приступ опису иновација у савременој украјинској неографији	124
Ievgeniia A. Karpilovska: The Approaches to the Description of Innovations in the Modern Ukrainian Neography	125

Сергей А. Борисов, Глеб П. Пилипенко: Дискурсивные практики и метаязыковое комментирование в речи представителей национальных меньшинств Боснии и Герцеговины (на примере славянских сообществ Республики Сербской)	127
Сергеј А. Борисов, Глеб П. Пилипенко: Дискурсивне праксе и метајезички коментари у говору представника националних мањина Босне и Херцеговине (на примеру словенских заједница у Републици Српској)	155
Sergey A. Borisov, Gleb P. Pilipenko: Discursive Practices and Metalinguistic Comments in the Speech of Representatives of National Minorities in Bosnia and Herzegovina (the Case of Slavic Communities in the Republic of Srpska)	155

Прилози

Bibliographia personalis у часопису <i>Јужнословенски филолог</i> (В л а д и м и р Б. Ж и в а н о в и ћ)	157
--	-----

Некролози

Радоје Симић (1938–2020) (Милош Ђ. Окука)	173
---	-----

Прикази и критика

<i>Введение в славянскую филологию : пособие.</i> А. А. Кожина (ред.). Минск: Белорусский государственный университет, 2019, 287 стр. (Н и к и т а В. С у п р у н ч у к)	181
Е. В. Падучева. <i>Эгоцентрические единицы языка</i> . Москва: Издательский дом ЯСК, 2019, 440 стр. (А н а К р е ч м е р)	186
Веселина Ђуркин. <i>Сложени зависни везници у српском језику и њихова функционалност илска дисџрибуција</i> . Београд: Јасен, 2018, 466 стр. (М и л о ш М. К о в а ч е в и ћ) . . .	193
<i>Исходишња 5</i> . Михај Н. Радан (ур.). Темишвар: Савез Срба у Румунији, Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији, Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару – Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2019. (Б р а н к и ц а Ђ. М а р к о в и ћ)	201
<i>Два века в двадцати словах.</i> Н. Р. Добрушина, М. А. Даниель (отв. ред.). Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2016, 453 стр. (С т е ф а н Д. М и л о ш е в и ћ) . . .	209

<i>Славянская историческая лексикология и лексикография: сб. научных трудов. Вып. 2. В. Н. Калиновская, И. А. Малышева (отв. ред.). СПб.: Институт лингвистических исследований РАН, 2019, 317 стр. (Д р а г а н а М. К е р к е з)</i>	217
--	-----

Регистры

Регистар кључних речи LXXVI књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 2	223
Регистар имена LXXVI књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 2	225
Напомена	241

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 79–103

UDK: 81:39

811.162.1'374

COBISS.SR-ID: 28625417

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2002079B>

Примљено: 17. маја 2020.

Прихваћено: 9. јуна 2020.

Оригинални научни рад

Jerzy Bartmiński*

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Katedra tekstologii i gramatyki języka polskiego

W POSZUKIWANIU PARADYGMATU ETNOLINGWISTYKI: GLOSARIUSZ KLUCZOWYCH TERMINÓW I POJĘĆ

Autor artykułu stawia pytanie, na ile etnolingwistyka spełnia warunki paradygmatu w rozumieniu Thomasa Kuhna („Paradygmat jest tym, co podziela członkowie wspólnoty naukowej, i na odwrót, wspólnota naukowa łączy ludzi, którzy dzielą pewien paradygmat”) i zestawia słowa kluczowe składające się na instrumentarium dyscypliny. Autor odnosi swoje uwagi do zespołu badaczy skupionego wokół międzynarodowego rocznika „Etnolingwistyka”, określanego jako lubelska szkoła etnolingwistyki kognitywnej. Reprezentatywne dla niej są dwa słowniki: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (t. 1–2, 1996–2020) i 5-tomowy *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019). Na podstawie praktyki obu słowników a także towarzyszących im roboczych opracowań można już – zdaniem autora – ułożyć słownik podstawowych terminów etnolingwistyki kognitywnej („glosariusz”). Składa się on z kilkunastu kluczowych pojęć: językowy obraz świata, koncept (synonim: „stereotyp”), punkt widzenia i perspektywa, definicja kognitywna, profilowanie i profil, podmiot, wartości i in. To instrumentarium zostało zastosowane zwłaszcza z „Leksykonie” i stało się wspólnym dobrem zespołu autorskiego. Dzięki temu został spełniony także drugi postulat Kuhna.

Słowa kluczowe: paradygmat naukowy, etnolingwistyka kognitywna, glosariusz (słownik pojęciowy) etnolingwistyki, językowy obraz świata, koncept, stereotyp.

1. Zadaniem tego szkicu jest prezentacja koncepcji paradygmatu etnolingwistyki jako dyscypliny naukowej, w odpowiedzi na postulat, jaki pojawił się w czasie katowickiej dyskusji panelowej pn. Etnolingwistyka ponad granicami.¹ Uczestniczący w tej rozmowie opolski sławista Wojciech Chlebda,

---

* jerzy.bartminski@poczta.umcs.lublin.pl

¹ Etnolingwistyka ponad granicami. Zapis panelu, 2018.

zaapelował o podjęcie dyskusji na temat obiektu i przedmiotu badań etnolingwistycznych. Argumentował:

„Ta autorefleksja, ta dyscyplinarna samoświadomość jest niezbędna, jeśli etnolingwistyka miałaby być językiem międzynarodowego porozumienia uczonych ‘ponad granicami’ i narzędziem ich skutecznego współdziałania“ (CHLEBDA 2018: 238).

Wcześniej jeszcze jako uczestnik grantu *Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych*² prof. Chlebda postulował opracowanie glosariusza na użytek prac zespołowych, by zapobiec terminologicznym nieporozumieniom. Zadania tego podjęła się prof. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, która sporadziła wstępną listę słów kluczowych i dołączyła do nich ich definicje z wybranych tekstów (Zob. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA 2014). Pomysł połączenia kwestii paradigmatu dyscypliny z kwestią słów kluczowych i analizą całego instrumentarium terminologiczno-pojęciowego dyscypliny uważam za bardzo dobry. W dalszym wywodzie pójść w tym właśnie kierunku; skupię się na jednej tylko propozycji, na lubelskiej etnolingwistyce kognitywnej (LEK), która jest już na tyle określona i spójna, że może stać się punktem wyjścia do dyskusji o zasięgu szerszym.

2. Paradigmat rozumem tak, jak go zdefiniował Thomas Kuhn:

„A paradigm is what the members of a scientific community share, and, conversely a scientific community consists of men who share a paradigm.“ (KUHN 1970: 176).

Zawiązanie się wspólnoty naukowej oznacza, że należący do niej uczeni za podstawę swoich badań jednomyślnie przyjmują jakiś konkretny paradygmat – są wierni określonej tradycji badawczej. Taką tradycję badawczą Kuhn nazywa „nauką normalną“. Paradygmat

„ma wskazywać na to, że pewne akceptowane wzory faktycznej praktyki naukowej – wzory obejmujące równocześnie prawa, teorie, zastosowania i wyposażenie techniczne – tworzą model, z którego wyłania się jakaś szczególna, zwarta tradycja badań naukowych“ (TOPOLSKA 2012).

3. Ośrodki i szkoły etnolingwistyczne. Czy etnolingwiści tworzą wspólnotę, dzielającą te same założenia i metody? Odpowiedź nie jest jednoznaczna. Mamy różne środowiska naukowe o niejednakowym stopniu integracji, pielęgnujące własne tradycje. Dość powszechnie sądzi się, że etnolingwistyka, czyli lingwistyka antropologiczno-kulturowa, jest stosunkowo młodym kierunkiem współczesnego językoznawstwa,³ i choć ma korzenie w

² Grant NPRH 12H 12 0182 81 realizowany w Instytucie Slawistyki PAN.

³ Wg Senfta samą nazwę „etnolingwistyka“ zaproponował Bronisław Malinowski w roku 1920 (zob. MALINOWSKI 1920, SENFT 2012).

XIX-wiecznej antropologii kulturowej Herdera i Humboldta, przeżyła w XX wieku swoje „powtórne narodziny“ (wedle słów Nikity Tołstoja) i zdążyła wyłonić różne szkoły badawcze, które kluczowy problem relacji języka, kultury, społeczeństwa i mentalności (jednostkowej i zbiorowej) rozwiązują odmiennie. Najbardziej znana szkoła amerykańska Sapira i Whorfa (przedłużająca poniekąd tradycje XIX-wiecznej niemieckiej antropologii) skupiła się na badaniu języków indiańskich (Zob. WIERZBICKA 1978); szkoła rosyjska (moskiewska) Nikity Tołstoja, nawiązująca do Humboldta i Potebni, oparła się na słowiańskiej dialektologii, badaniach mitologicznych i etnograficznych, przedmiotem szczególnego zainteresowania uczyniła starożytności słowiańskie przechowane jako „*żiwaja starina*“ w kulturze ludowej Słowian, a pod względem metodologii nawiązała do założeń tartusko-moskiewskiej semiotyki strukturalnej, do prac W. Iwanowa i W. Toporowa (Zob. BARTMIŃSKI 1992). Niemiecka etnolingwistyka drugiej połowy XX wieku nie wypracowała spójnego paradygmatu, jest wedle opinii Larsa von Karsteda „konglomeratem“ (von KARSTEDT 2004: 250).

Na tym tle etnolingwistyka polska, w tym lubelska, wyróżnia się tym, że korzystając z inspiracji zachodnich⁴ i wschodnich,⁵ wyrasta głównie z rodzimej dialektologii, folklorystyki i etnografii, bada zarówno gwary ludowe, jak polszczyznę ogólną, nawiązuje do kognitywizmu i aksjolingwistyki, wiąże językowy obraz świata ze współczesnością, gatunkową i stylową (dyskursową) dyferencjacją tekstów, tekstologią (Zob. TOLSTAJA 2005, NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA 2009, BARTMIŃSKI 2018a). W środowisku naukowym skupionym wokół lubelskiego rocznika „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury“ wykielkowała swoista koncepcja etnolingwistyki, która pod nazwą *lubelskiej etnolingwistyki kognitywnej* (LEK) jest już rozpoznawalna na forum międzynarodowym. Od pewnego czasu mówi się nawet o *lubelskiej szkole etnolingwistycznej* (ZINKEN 2004, 2009; TOLSTAJA 2005; NEPOP-AJDACZYĆ 2007; DULIČENKO 2011), używa się nazwy *The Ethnolinguistic School of Lublin* (ZINKEN 2009; UNDERHILL 2013; TABAKOWSKA 2013). Moje dalsze wywody ograniczam do tej odmiany etnolingwistyki.

Reprezentatywne dla LEK są dwa słowniki: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSISL, Lublin 1996–2020 i nast.) (Zob. BARTMIŃSKI, Niebrzegowska-Bartmińska 2016) i *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (LASIS, Lublin 2015–2019). Oba opierają się na podobnej koncepcji teoretycznej i podobnej metodologii, łączą język z kulturą i poznaniem, zbliżają się do koncepcji „lingwokultury“. Oba mieszczą się w paradygmacie etnolingwistyki kognitywnej, choć mają różny zasięg tematyczny i różną rangę. Podczas gdy *Słownik ludowych stereotypów i symboli ludowych* ogranicza się

⁴ Herdera i Humboldta, w większym stopniu Malinowskiego, Sapira i Whorfa.

⁵ W szczególności Apresjana (1994, 2006) i Nikity i Swietłany Tołstojów (TOLSTYJE 2013).

zasięgiem do materiałów z Polski „etnicznej“ i jest realizowany przez zespół polskich współpracowników (przeważnie doktorantów Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej), to *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* realizuje projekt badań porównawczych w skali międzynarodowej i z udziałem badaczy z kilku krajów słowiańskich i poza słowiańskich.⁶

4. Jak rekonstruować paradygmat etnolingwistyki?

Paradygmat etnolingwistyki kognitywnej można rekonstruować na podstawie istniejącej literatury teoretycznej oraz praktyki badawczej, w tym zwłaszcza obu wspomnianych słowników. Przy tym większe znaczenie przypisywałbym *Leksykonowi* ze względu na zaangażowanie w jego tworzenie dużego zespołu osób w skali międzynarodowej. Opracowania *Leksykonu* podjął się zespół językoznawców z wszystkich bez mała krajów słowiańskich i niektórych poza słowiańskich, skupionych w ramach konwersatorium EUROJOS. Co ważne, opracowanie *Leksykonu* zostało poprzedzone cyklem roboczych spotkań, których owocem była seria wstępnych publikacji ogłaszanych na łamach rocznika „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury“ (tomy 20–28 z lat 2008–2016) i w ramach lubelskiej „czerwonej serii“ pod zbiorczym tytułem *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* (zob. WJOS 1–6). Można śledzić cały proces dochodzenia do uzgodnień międzyśrodowiskowych, od projektów wstępnych (np. ABRAMOWICZ i in. 2009; CHLEBDA 2010, 2012; WJOS 1–6) po ich realizację. Obok pięciu wydanych tomów *Leksykonu* ukazały się też publikacje zainspirowane *Leksykonem*, jak tom ankietowy (zob. BIELIŃSKA-GARDZIEL, BRZOWSKA, ŻYWIĆKA 2017) i wzorowane na *Leksykonie* (powtarzające część haseł) tomy serbskie (AJDAČIĆ 2015, 2019) oraz litewski (RUTKOVSKA i in. 2017) i grecki (KORUS 2019).

5. Zakres uzgodnień. To, co udało się uzgodnić w toku prac nad *Leksykonem*, redaktor ujął syntetycznie w szkicu pt. „*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*“ – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony (BARTMIŃSKI 2015), który otwiera każdy z pięciu wydanych tomów *Leksykonu*. Przypomnę w skrócie, co uzgodniono.

Celem LASiS była międzykulturowa komparacja wybranych koncepcji w intencję ujawnienia cech wspólnych i kulturowo specyficznych, pod europejskim hasłem szukania „jedności w różnorodności“. Udało się wypracować wspólną podstawę teoretyczną opartą na koncepcji językowego (językowo-kulturowego) obrazu świata oraz metodologię, która zapewnia paralel-

⁶ O ile odbiór środowiskowy kolejnych zeszytów *Słownika stereotypów i symboli* jest niezmiennie pozytywny (zob. np. TOLSTAJA 1997–2014, 2018), o tyle recepcja *Leksykonu* jest dopiero w fazie wstępnej (por. RISTIĆ, LAZIĆ-KONJIK 2016; FEDOROVA 2018; KUL'PINA, TATARINOV 2019; NIEWIARA 2019; CZACHUR 2019).

nym opisom porównywalność, stanowiąc podstawę porównywania (*tertium comparationis*). Złożyły się na nią trzy elementy: oparcie opisów na porównywalnym zestawie źródeł, przyjęcie podobnych sposobów definiowania znaczeń, operowanie uzgodnionym systemem narzędzi pojęciowych i wspólną terminologią.

Jako bazę źródłową przyjęto trzy typy danych: po pierwsze dane systemowe (S), wybierane z monografii językowych i słowników, po drugie dane uzyskane metodą badań ankietowych (A), po trzecie dane tekstowe (T). Dane te wzajemnie się dopełniają, pozwalają objąć całą „lingwokulturę” poszczególnych wspólnot narodowych.

Obok podstawowych słowników narodowych (jednojęzycznych, objaśniających) korzystano ze specjalistycznych: etymologicznych i frazeologicznych, wyłączono jednak gwarowe.

Ankiety były przeprowadzane w porównywalnych 100-osobowych grupach studentów,⁷ z równoważeniem reprezentacji kobiet i mężczyzn, przedstawicieli kierunków humanistycznych i ścisłych. Respondentom zadawano jedno wspólne pytanie, za przykładem lubelskiej ankiety ASA,⁸ „Co według ciebie stanowi o istocie prawdziwego X-a?”

Teksty czerpano z wysokonakładowej prasy, dobranej wedle reprezentatywnych opcji politycznych i światopoglądowych, oraz korpusów narodowych (T). Łącznie bazę materiałową przyjęto określać skrótem S-A-T. Założono, że porównanie skupi się na tym, co w poszczególnych językach uchodzi za wspólne (potoczna, standardowa odmiana języka), a koncepcje indywidualne (skądinąd zawsze godne uwagi) będą przywoływane tylko wyjątkowo.

Wartości opisywano jako „koncepty kulturowe”, czyli pojęcia aksjologicznie nacechowane i wyposażone w swoiste kulturowo konotacje. Rozróżniono leksemy jako jednostki planu wyrażania z jednej strony – z drugiej zaś strony znaczenia, pojęcia, koncepty i idee jako elementy planu treści. Odpowiednio do tego stosowano takie konwencje graficzne, że leksemy zapisywano *kursywą*, pojęcia i koncepty – KAPITALIKAMI, a znaczenia w ‘łapkach’.

Założeniem autorów haseł było więc nie tyle definiowanie samych pojęć w sensie logicznym, ile zdiagnozowanie specyficznego rozumienia określonych wartości przez użytkowników poszczególnych języków. Dlatego jako narzędzie eksplikacji znaczeń przyjęto subiektywistyczną koncepcję „definicji kognitywnej”, której celem jest uchwycenie tego, jak mówiący rozumieją znaczenia słów. Stąd też odwoływanie się także do osobistych wypowiedzi użytkowników, do tekstów wywołanych metodą ankietową. Ponie-

⁷ Nawiązano w tym punkcie do porównawczych badań amerykańskich Katza i Braly’ego oraz niemieckich Sodhiego i Bergiusa, które także opierały się na 100-osobowych reprezentacjach studentów różnych narodowości, zob. QUASTHOFF 1973: 30–49.

⁸ Zob. informacje o ASA (ankiecie słownika aksjologicznego) w artykule Brzozowskiej 2006.

waż uwzględnienie sposobów rozumienia słów przez mówiących prowadzi nieuchronnie do ujawnienia różnic, postanowiono systematycznie uzupełniać podstawowe eksplikacje o opisy wariantów, tj. różnych typowych sposobów profilowania bazowych wyobrażeń. Znane z gramatyki kognitywnej pojęcie profilowania zastosowano w zmodyfikowanej wersji wypracowanej na użytek profilowania pojęć (Zob. GRZEGORCZYKOWA 2012: 17–20).

Pięć tomów *Leksykonu* zawiera w sumie równo setkę szkiców (95 szczegółowych i 5 syntetyzujących), które z założenia miały mieć podobny układ i rozmiar (po około. 30 stron), odpowiadać na podobne pytania, opierać się na podobnie zestawionych danych, operować takimi samymi kategoriami pojęciowymi. Czy można pokusić się o rekonstrukcję na ich podstawie paradygmatu etnolingwistyki kognitywnej? Sądzę, że tak. Nawet jeśli nie wszyscy autorzy uczestniczący w projekcie (byli ich 57 z 14 krajów) dostosowali się w stu procentach do przyjętych założeń, można na podstawie całego pakietu rekonstruować paradygmat etnolingwistyczny w sensie Kuhnowskim.

6. Na paradygmat LEK składają się następujące elementy:

1/ nawiązanie do idei Johanna Herdera,⁹ Wilhelma Humboldta 1836/2001, Bronisława Malinowskiego 1935/1987, Edwarda Sapira 1949/1978, Benjamina Whorfa 1956/1982, Jurijsa Apresjana 1994, 2006, Nikity Tołstoja 1990/1992, 1995, 2013 i Swietłany Tołstojowej 2006, 2013, Anny Wierzbickiej 1997/2007, 1999, 2013;

2/ usytuowanie na mapie dyscyplin naukowych etnolingwistyki w największej bliskości (tożsamości?) wobec lingwistyki kulturowej, ale obok psycho, socjo- i ekolingwistyki; korzystanie z dorobku i metod dialektologii, folklorystyki, etnografii (etnologii), antropologii kulturowej i aksjolingwistyki (Zob. BARTMIŃSKI 2008);

3/ przyjęcie za obiekt badań języka i kultury w ich różnorodnych przejawach i wytworach (struktury gramatyczne, leksyka, frazeologia, składnia, teksty kliszowane i kreatywne), także zapisów obiegowych wierzeń i rytualizowanych zachowań oraz żywej świadomości ludzi, do której dostęp dają badania eksperymentalne (kwestionariuszowe, ankietowe);

4/ uznanie za przedmiot badań sposobów przejawiania się „kultury w języku“ (badanie języka w kontekście kultury, kulturowych aspektów języka), a nie „języka w kulturze“;

5/ odnoszenie języka do człowieka, do wspólnoty narodowej w sensie etnicznym i obywatelskim (ale też wspólnoty lokalnej, zawodowej itp.), traktowanie języka jako narzędzia poznania i świadectwa mentalności indywidualnej i kolektywnej;

⁹ „Každy naród ma własny rezerwuar myśli, które stały się znakami, tym rezerwuarem jest język: jest to rezerwuar, do którego wnosili swój wkład stulecia [...] – jest to skarbiec myśli całego narodu“. (J. G. Herder, Werke t. II, Berlin 1877, s. 13; cyt. za: ANUSIEWICZ 1994: 23).

6/ dążenie do rekonstrukcji językowego (językowo-kulturowego) obrazu świata wspólnoty, z rozróżnieniem wyobrażeń bazowych i ich dyskursywnych wariantów (profilu);

7/ przyjęcie zespołu wspólnych metod, pozwalających z różnego typu danych językowych (systemowych), ankietowych, tekstowych, korpusowych w skrócie: S – A – T) także „przyjęzykowych“ (zapisów wierzeń i praktyk) wyciągać wnioski dotyczące mentalności nosicieli języka i kultury (Zob. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA 2017).

7. Komentarz do rozdziału 6.

Podany tu w skrótovej wersji program LEK dojrzewał stopniowo poczynając od dyskusji nad koncepcją słownika ludowych stereotypów językowych (SJSJ 1980; potem już praktyką SSiSL 1996–), więc od lat 70-tych XX wieku i serii konferencji w ramach wrocławsko-lubelskiego Konwersatorium „Język a kultura“. Zobowiązująca była deklaracja programowa w tomie pierwszym „Etnolingwistyki“ z roku 1988:

„Etnolingwistyka jest tym kierunkiem współczesnego językoznawstwa, który za **przedmiot** swoich badań obiera język w jego złożonej relacji do kultury. A więc system językowy, jako zinstytucjonalizowany wytwór społeczny w całym bogactwie jego odmian, stylów, wariantów, a także w całej różnorodności jego użyciu, w relacji do systemu kultury jako swoistego porządku ludzkich działań z wpisanymi w te działania wzorami i wartościami, a także do kultury jako wytworu owych działań.“ („Etnolingwistyka“ 1, s. 5)

Nieco wcześniej w szkicu *Czym się zajmuje etnolingwistyka?* (BARTMIŃSKI 1986) znalazło się stwierdzenie, że nowa (w Polsce) dyscyplina ma ujawniać „przyjęte w kulturze sposoby konceptualizacji i kategoryzacji rzeczy, systemy stosowanych wartościowań, punktów widzenia, utrwalonych społecznie postaw wobec świata“. Ma „wychodząc od języka, docierać do człowieka“ (BARTMIŃSKI 1986).¹⁰ W kręgu zainteresowań etnolingwistyki pomieszczono m.in. kulturowe funkcje języka (symboliczne ujmowanie rzeczywistości i modelowanie zachowań), stylowa dyferencjacje języka, gatunkowe wzorce wypowiedzi, kategorie gramatyczne i semantyczne w aspekcie ich funkcji, słownictwo jako klasyfikator doświadczeń społecznych. Zapowiedziano, że zainteresowania etnolingwistyki obejmą zarówno odmianę języka regionalną, jak ogólnonarodową i odpowiednio kulturę ludową i folklor, oraz literaturę i kulturę narodową („elitarną“), też prace porównawcze, międzyjęzykowe i międzykulturowe. Za główny przedmiot zainteresowań etnolingwistyki od samego początku uznawano językowy obraz świata, rozumiany jako obraz ‘na-

¹⁰ To przedstawienie zadań etnolingwistyki spotkało się z dobrym przyjęciem w międzynarodowym środowisku naukowym, jak o tym świadczy fakt, że szkic został opublikowany w przekładach na języki rosyjski (BARTMIŃSKI 2005), angielski (BARTMIŃSKI 2009), serbski (BARTMIŃSKI 2011a), także czeski (w: „Slovo a smysl“ 2009, R. IV, nr 8).

iwny' (w sensie przyjętym przez Apresjana 1994), leżący u podstaw języka, utrwalony w strukturze gramatycznej i znaczeniach słów, także w strukturze i znaczeniach tekstów.

8. Realizacja programu na łamach „Etnolingwistyki“

Po wydaniu w latach 1988–2020 ponad trzydziestu tomów „Etnolingwistyki“ można postawić pytanie, na ile ten program został zrealizowany, jakie tematy podejmowano na łamach tego rocznika. Dysponujemy *Bibliografią adnotowaną „Etnolingwistyki“ 1988–2008* (TOMCZAK 2010), która rejestruje 568 pozycji bibliograficznych i jest wyposażona w „indeks przedmiotowy“ liczący ponad 500 jednostek. Można na tej podstawie łatwo zorientować się w najczęściej podejmowanej tematyce. Wymowne są różnice w liczebności artykułów poświęconych poszczególnym zagadnieniom. Próg 5 i więcej notowań przekroczyło 40 haseł (tematów). Były to:

- **opozycja swój/obcy 33,**
- **stereotyp (s. etniczny, s. Polaka, s. Żyda, s. Rosjanina) 32,**
- **językowy obraz świata 23,**
- **kultura ludowa 16,**
- **postaci demoniczne 16,**
- **wartości (i wartościowanie) 14,**
- semantyka 12, śmierć 12, język polski 12, metafora (i metaforyka) 12, pieśń (pogrzebowa, weselna, maryjna) 12,
- Słowianie 11, słownik etnolingwistyczny 11, Polak 11,
- konotacja kulturowa (i leksykalna) 10,
- definicja kognitywna 10,
- profil i profilowanie 10,
- świat (i ś. nadprzyrodzony) 10,
- etnolingwistyka (i e. słowiańska) 9, tożsamość narodowa (i t. zbiorowa) 9, magia 9,
- język a kultura 8, ankiet 8, barwa 8, Rosja (i Rosjanie) 8,
- symbolika 7, kobieta 7, Polska 7, kod 7, nieboszczyk 7, sacrum 7,
- sennik ludowy 6, prasa 6, przestrzeń 6, przysłowie 6,
- podmiot 5, poezja 5, pogrzeb 5, wojna 5 [...].

Jak widać, obok tekstów mieszczących się dokładnie w granicach przedstawionego wyżej paradygmatu, w roczniku często drukowano też artykuły luźniej związane z centralną problematyką.

Mniejszy rozrzut pojęciowy znajdujemy – co zrozumiałe – w *Bibliografii adnotowanej lubelskiego zespołu etnolingwistycznego do r. 2009*. Zarejestrowano w niej 1362 prace, „indeks rzeczowy“ objął prawie tysiąc pozycji, z czego próg 5 i więcej notowań przekroczyło tylko 11 haseł. Według częstości wskazań były to:

- **definicja kognitywna** 25,
- **faseta** 16,
- **dane (ankietowe, językowe, przyjęzykowe, systemowe, tekstowe)** 16,
- **etnolingwistyka** 10 i **etnolingwistyka [przymiotnikowa:]** (lubelska, moskiewska, amerykańska, słowiańska, antropologiczna i kognitywna) 10,
- **dyskurs** 9, **derywacja** (semantyczna, stylistyczna, tekstu, tematyczna) 9, **bajka** 9,
- **autostereotyp (i heterostereotyp)** 6, **archaizm** 6,
- **baza** (doświadczeniowa, poznawcza, kognitywna, kulturowa) 5,
- **etymologia** 5.

Oba przytoczone zestawienia przybliżają do jądra problematyki uprawianej przez etnolingwistów, ale znalazły się wśród nich też prace w dużym stopniu zależne od okoliczności zewnętrznych. Na przykład wysoka pozycja tematu „opozycja swój/obcy“ wynika stąd, że w jednym z tomów rocznika opublikowano materiały z konferencji na ten temat; również charakter przygodny miało zainteresowanie takimi tematami, jak postaci demoniczne, śmierć, pieśń (pogrzebowa, weselna, maryjna) itp. Rankingowanie tematów w indeksach bibliograficznych owszem, orientuje w podejmowanej przez autorów tematyce, ale rzecz jasna nie może zastąpić twardych ustaleń teoretycznych dotyczących właściwego przedmiotu dyscypliny.

9. Rekonstrukcja paradygmatu metodą „ciągów definicyjnych“.

Dobłą drogą do odtworzenia paradygmatu dyscypliny może być badanie „ciągów definicyjnych“ kluczowych słów.¹¹ Warunkiem skuteczności tej procedury jest, po pierwsze, wyjście od pojęć rzeczywiście kluczowych, które bezdyskusyjnie, a przynajmniej w opinii większości etnolingwistów tkwią w centrum problematyki dyscypliny, po drugie, odwołanie się do trafnych i wyczerpujących definicji tych pojęć i poddanie analizie ich „definiensów“, w celu odkrycia sieci powiązań semantycznych w granicach całego otwierającego się pola semantycznego.

9.1. Takim bezdyskusyjnym pojęciem jest **językowy obraz świata**, biorące początek z idei Herdera,¹² koncepcji *Weltansicht* Wilhelma von Humboldta¹³ (częściej dziś zastępowanej przez niem. *das sprachliche Weltbild*),

¹¹ Przydatność metody „ciągów definicyjnych“ sprawdzono przy rekonstrukcji kanonu wartości narodowych, zob. BARTMIŃSKI, Grzeszczak 2014.

¹² Zob. przypis nr 17.

¹³ „[...] w każdym języku zawiera się swoisty sposób widzenia świata. Jak pojedynczy dźwięk pomiędzy przedmiot a człowieka, tak cały język wkracza między niego a oddziałującą nań od wewnątrz i z zewnątrz naturę. [...] Człowiek obcuje z przedmiotami głównie tak, że

obecne w pracach etnolingwistów amerykańskich,¹⁴ niemieckich (HELBIG 1982: 133), polskich,¹⁵ także słowiańskich (JUDIN 1998; TOLSTYJE 2013); por. ang. *the linguistic worldview*, ros. *jazykovaja kartina mira*, ukr. *movna kartyna svitu*, czes. *jazykový obraz světa*, serb. *jezička slika sveta*, litew. *kalbos posaulėvaizdis* itd. Spróbujmy zatem zastosować na tym przykładzie proponowaną metodę rekonstrukcji sieci pojęciowej etnolingwistyki (kognitywnej i nie tylko).

Najczęściej powoływana definicja językowego obrazu świata brzmi:

„różnie zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości, dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy ‘utrwalone’, czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, słownictwie, w kliszowanych tekstach (np. przysłowiach), ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów“ (BARTMIŃSKI 2006: 12).

Definiensy pojęcia **językowy obraz świata** (JOS) rozwijają w pierwszej kolejności sensy ukryte za słowami: *język*, *obraz* i *świat*.¹⁶

Język to *gramatyka, słownictwo i teksty* (kliszowane, np. przysłowia), *obraz* to *interpretacja rzeczywistości*, która składa się z *sądów o świecie*, a z kolei *sądy* są *utrwalone* (*eksplicytne*) lub tylko *implikowane* (*presuponowane*); nadto *sądy* są wpisane w różne domeny, jak: *społeczna wiedza, przekonania, mity, rytuały*.

Obraz jest w wyrażeniu *językowy obraz świata* ekwiwalentem *wyobrażenia, stereotypu, treści intensjonalnej*, stojącej między desygnatem a jego nazwą.

jego odczucia i postęпки zależą od jego wyobrażeń, nawet wyłącznie tak, jak mu ich dostarcza język“ (HUMBOLDT 1836/2001: 106). Współcześni badacze interpretują te ogólne (nie do końca jasne i precyzyjne) twierdzenia Humboldta, odróżniając *Weltansicht* jako ‘ogłąd świata’ i *Weltanschauung* jako ‘światopogląd’, tj. „zespół przekonań na temat świata i ludzi ujawniający się w językowych wypowiedziach“ (TRABANT 2012: 135), a nawet idą dalej, rozbijając oba używane przez Humboldta wymiennie pojęcia na pięć: *Weltansicht* na ‘postrzeganie świata’ (*world-perceiving*) i ‘konceptualizowanie świata’ (*world-conceiving*), a *Weltanschauung* na ‘kulturową ramę mentalną’ (*cultural mindset*), ‘świat osobisty’ (*personal world*) i ‘perspektywę’ (UNDERHILL 2009: 147–153).

¹⁴ „[...] wolno nam uznać język za symboliczny przewodnik po kulturze“ (SAPIR 1978: 89); „Każdy język stanowi rozległy i odrębny system wzorców, sankcjonujący kulturowe formy i kategorie, za pośrednictwem których nie tylko porozumiewamy się, ale, co więcej, analizujemy rzeczywistość, wyróżniając bądź ignorując w niej pewne typy relacji i zjawisk, za pomocą których rozumiemy i którymi wypełniamy naszą świadomość“ (WHORF 1956/1982: 339–340).

¹⁵ Omówienie jego funkcjonowania w lingwistyce amerykańskiej, niemieckiej i polskiej dała w swojej książce Marzena Guz (2012).

¹⁶ Te trzy terminy (pojęcia) odpowiadają trzem wierzchołkom trójkąta semiotycznego Ogdena-Richardsa.

Świat jest tym, do czego odnosi się i *język* (nazwy językowe), i *obraz* (będący reprezentacją świata realnego i/lub wyobrażonego).

Wszystkie trzy elementy tworzące złożone pojęcie JOS podlegają dalej rozczłonkowaniu analitycznemu na części składowe, które tworzą rozgałęziającą się **sieć**, są z sobą powiązane na dwa sposoby, syntagmatycznie i paradygmatycznie, bo poszczególne elementy pozostają w określonych relacjach: styczności, równorzędności, nad- i pod-rzędności, całości-części itd. Istotną cechą tej sieci jest uporządkowanie hierarchiczne jej elementów, co jest skorelowane z większą czy mniejszą szczegółowością definicji i pozwala mówić o różnych poziomach (różnej głębokości) procedury definicyjnej.¹⁷ By pozostać przy podanym przykładzie, elementy „ciągu definicyjnego” JOS można uporządkować na (co najmniej) pięciu poziomach:

I – poziom **główny**, II – poziom **obniżony**, III – poziom **średni**, IV – poziom **pogłębiony**; V – poziom **szczegółowy**:

I	II	III	IV	V
język				
	→ gramatyka	→ słowotwórstwo		
		→ fleksja		
		→ składnia		
	→ leksyka	→ nazwy wartości		
		→ nazwy narodowości		
		→ ...		
	→ teksty	→ kliszowane		
			→ przysłowia	→ o zwierzętach
				→ o roślinach
				→ ...
			→ bajki	
			→ pieśni	
			→ ...	
		→ kreatywne (poetyckie)		
		→ urzędowe		
		→ ...		

Pojęcie *obrazu* (*wyobrażenia*, *stereotypu*, *konceptu*) możemy także rozłożyć na elementy składowe i uporządkować w podobny sposób:

¹⁷ Dodajmy przy okazji, że to zróżnicowanie poziomów opisu ma istotne znaczenie dla tworzenia indeksów, bo dobry indeks powinien operować terminami z określonych poziomów taksonomii (a w każdym razie umożliwiać rozpoznawanie tych poziomów).

obraz (syn. *wyobrażenie, stereotyp, koncept kulturowy*):

→ s. ludzi

→ s. etniczny

→ s. Polaka, Żyda, Rosjanina...

→ s. zawodowy

→ s. polityka, naukowca...

→ s. płci

→ mężczyzny, kobiety...

→ rzeczy

→ kosmosu

→ nieba, słońca, księżyca,

→ roślin...

→ zwierząt...

→ ...

Świat jest pojęciem ogarniającym całą realną i wyobrażoną rzeczywistość. Jeśli sięgnąć po koncepcję „wielkiego łańcucha bytu“, np. w opracowaniu Arthura Lovejoya 1964, albo system pojęciowy Rudolfa Halliga i Walthera Wartburga 1962, możemy pojęcie świata odnosić do różnych sfer, od nieożywionego kosmosu poprzez przyrodę, człowieka i jego wytwory po byty mitologiczne, religijne i abstrakcyjne. Ponieważ uszczegóławianie w zasadzie nie zna granic, rodzi się pytanie, gdzie zatrzymać procedurę dzielenia, by zapobiec procedowaniu *ad infinitum* i wyznaczyć optymalny poziom rozczłonkowania opisu?

Wartość operacyjna i diagnostyczna definicji rośnie w miarę przechodzenia z poziomu głównego ku poziomom dalszym: obniżonego, średniego, pogłębionego i szczegółowego. „Zdrowy rozsądek“ podpowiada, że poziomem optymalnym powinien być tzw. *basic level* Eleonory Rosch 1978/2005. Tak czy owak zbiór możliwych kombinacji typu *świat roślin, świat zwierząt, świat sztuki, nauki, kultury* itp. jest otwarty. Można go ograniczyć jedynie pragmatycznie do tego, co ogarnia świadomość potoczna.¹⁸

9.2. Paradygmat etnolingwistyki tylko do pewnego stopnia jest określony przez zakres tematyki, czyli przez to, **co** jest przedmiotem zainteresowania), w większym stopniu przez to, **jak** (za pomocą jakich narzędzi) są tworzone obrazy świata i w jaki sposób (jakimi metodami) są opisywane i definiowane.

¹⁸ Przykładowo, *Słownik minimum języka polskiego* Haliny Zgółkowej (2013) „dobierając leksemy ważne z antropologicznego punktu widzenia“, zawiera 2144 hasła z 8 pól semantycznych (Człowiek, Człowiek w środowisku społecznym, Komunikacja międzyludzka, Dom i jego wyposażenie, Życie społeczne, gospodarcze i kulturalne, Forma istnienia w przestrzeni, Czas, Środowisko naturalne).

W grę wchodzi takie kategorie, jak z jednej strony – podmiot i podmiotowe punkty widzenia i podmiotowa perspektywa oglądu świata, kryteria ocen i wartościowania – które to kategorie przypisywane nosicielom języka są obecne w definicjach JOS pod nazwami takimi, jak konceptualizacja, interpretacja, rama doświadczeniowa, werbalizacja, a z drugiej strony, z perspektywy badacza – definicja kognitywna, profilowanie i profil.

Główne pojęcia operacyjne etnolingwistyki (kognitywnej)

• podmiot:

- → podmiot postrzegający (obserwator)
- → *podmiot konceptualizujący* (zob. *konceptualizator*)
- → *podmiot profilujący*
- → *podmiot mówiący*
- → *typy podmiotu:*
- → *podmiot kolektywny*
- → *podmiot indywidualny*

• punkt widzenia:

- → męski / kobiecy,
- → dziecka / studenta,
- → bezrobotnego
- → ...

• perspektywa

• wartości:

- → życiowe
- → zdrowie, → pieniądz, → władza...
- → poznawcze
- → estetyczne
- → ...

• stereotyp (koncept)

• definicja:

- → kognitywna
- → taksonomiczna
- → ...

• profilowanie w dyskursie:

- → prawicowym
- → lewicowym
- → liberalnym
- → ...

• profil

10. Propozycja minimalnego glosariusza etnolingwistyki kognitywnej

Na pewnym etapie prac nad LASiS członkowie zespołu pracującego w ramach konwersatorium EUROJOS nad kolejnymi tomami LASiS uznali za potrzebne, a nawet konieczne opracowanie wspólnego słownika pojęciowego, by zapewnić zachowanie jednolitości terminologicznej powstających opracowań. Uzgodniono zestaw „kanonicznych” terminów i sposób ich rozumienia. W kolejności doszło do ich zastosowania w procedurach analitycznych i opisach. W ten sposób zostały spełnione oba warunki, które stawiał Kuhn paradygmatom naukowym: „Paradygmat jest tym, co dzielają członkowie wspólnoty naukowej, i na odwrót, wspólnota naukowa łączy ludzi, którzy dzielają pewien paradygmat”.¹⁹

Aspekt – „domena wyróżniona z określonego punktu widzenia” (BRZOWSKA 2006a: 40), zob. też: faseta.

Definicja kognitywna – typ definicji, który „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem”, tj. z „utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania. [...] Jednostką podlegającą definiowaniu jest „przedmiot mentalny” w całym bogactwie jego charakterystyki utrwalonej w językowym obrazie świata. Ten „przedmiot mentalny” jest projekcją, a nie odbiciem, niezależnie od tego, że zwykle istnieje możliwość porównywania go (i stwierdzenia podobieństw) z przedmiotem rzeczywistym, dostępnym doświadczeniu empirycznemu.” (BARTMIŃSKI 1988: 169–170).

Definicja syntetyczna – skondensowana prezentacja wyobrażenia bazowego.

Dyskurs – „interakcja społeczna dokonująca się przy udziale języka”, „ciąg zachowań językowych, których postać zależy od tego, kto mówi, do kogo, w jakiej sytuacji i w jakim celu” (GRABIAS 1994: 231).

Faseta – W informacji naukowej faseta znaczy tyle co ‘podkategoria’, ‘grupa klas odpowiadających jakiejś wspólnej charakterystyce’, oznaczających np. rodzaj materiału, rodzaj czynności itd. Fasety mogą być grupowane w kategorie (STIN 1979: 45). W etnolingwistyce – wiązka sądów składająca się na eksplikację (BARTMIŃSKI, Niebrzegowska 1998: 215); w zbliżonym, choć nieco szerszym znaczeniu funkcjonuje pojęcie „domeny” (Langacker), „aspektu” i „wymiaru”.

¹⁹ „A paradigm is what the members of a scientific community share, and, conversely a scientific community consists of men who share a paradigm.” (KUHN 1970: 176).

Koncept – „kapsuła myśli, która zbiera tysiące różnych doświadczeń i może ogarnąć kolejne tysiące“ (Sapir, za: GRYSHKOVA 2014: 225). Operacyjna jednostka pamięci i obrazu świata w ludzkim umyśle, która odzwierciedla rezultaty procesów poznawczych; konstytutywny składnik obrazu świata, czyli wieloaspektowy konstrukt mentalny, językowy i kulturowy, ilustrowany przez kluczowe słowo nazywające taki element świata realnego bądź świata pojęć, który uchodzi za szczególnie istotny w kręgu danej społeczności. W koncepcie kumuluje się wiedza na temat wyodrębnionego fragmentu kultury, a dostęp do tej wiedzy zapewniają różnorodne środki językowe – zaliczamy do nich samodzielne słowa, związki wyrazowe, zdania oraz teksty (korpusy tekstowe) (WIERZBIŃSKI 2015: 160). Na koncept składa się treść nie tylko poznawcza (pojęciowa), lecz także emocyjna i pragmatyczna, oparta na indywidualnym i społecznym doświadczeniu ludzi (BARTMIŃSKI, Chlebda 2013: 71). Koncepty kulturowe to w naszym rozumieniu pojęcia nacechowane aksjologicznie, „konstrukty mentalne“, typu *ojczyzna, wolność, naród*, określane niekiedy jako „nazwy wartości“ (Jerzy Bartmiński), „słowa sztandarowe“ (Walery Pisarek), „słowa klucze“ (Anna Wierzbicka), „symbole kolektywne“ (Michael Fleischer), „stereotypy ideologiczne“ (Ida Kurcz).

Pojęcie – Pojęcia są wytworem umysłu, są obiektywne, opierają się na wiedzy i logice; istnieją na zasadzie konwencji i podlegają świadomej regulacji, podczas gdy koncepty są kształtowane kulturowo. Koncept to pojęcie plus konotacja językowo-kulturowa i wartościowanie (GRYSHKOVA 2014: 42–43).

Profil to „wariant wyobrażenia przedmiotu hasłowego, ukształtowany przez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez czynnik dominujący, dominantę.“ (BARTMIŃSKI, Niebrzegowska 1998: 217).

Profilowanie – „profilowanie jest subiektywną (tj. mającą swój podmiot) operacją językowo-pojęciową, polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach), takich jak np. pochodzenie, cechy, wygląd, funkcje, zdarzenia, przeżycia itp., w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia.“ (BARTMIŃSKI, Niebrzegowska 1998: 212–213).

Punkt widzenia – „czynnik podmiotowo-kulturowy, decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie, w tym m.in. o kategoryzacji przedmiotu, o wyborze podstawy onomazjologicznej przy tworzeniu jego nazwy, o wyborze cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu. Przyjęty przez podmiot mówiący jakiś punkt widzenia funkcjonuje więc jako zespół dyrektyw kształtujących treść i strukturę

treści słów i całych wypowiedzi, dających też podstawę do identyfikacji gatunków mowy i stylów językowych.“ (BARTMIŃSKI 1990: 111).

Perspektywa interpretacyjna – „zespół właściwości struktury semantycznej słów, skorelowany z punktem widzenia i będący, przynajmniej w pewnym zakresie, jego rezultatem. Identyfikując te właściwości, odbiorca wypowiedzi dochodzi do rozpoznania przyjętego punktu widzenia.“ (BARTMIŃSKI 1990: 112).

Podmiot – to ktoś, kto postrzega świat zmysłami, patrzy i słucha, obserwuje, doświadcza (*eksperiencer*), ktoś, kto konceptualizuje doświadczenie (*konceptualizator*), ocenia, wypowiada się (*homo loquens*), wchodzi w określone role komunikacyjne, działa (BARTMIŃSKI 2008b).

Stereotyp – termin „stereotyp“ w rozumieniu lingwistycznym oznacza mentalne wyobrażenie będące składnikami przyjętego w danym społeczeństwie kodu kulturowego zgodnie ze znaczeniem, jakie miał w intencji jego twórców, Waltera Lippmanna („obraz w głowie“) i Hilarego Putnama (wyobrażenie przedmiotu, uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej). Etnolingwiści nie wiążą stereotypów na stałe z uprzedzeniami, stereotypy mogą nieść wartościowanie zarówno negatywne jak pozytywne, mogą też być neutralne; są uproszczonymi (bo język upraszcza ze swojej natury) reprezentacjami poznawczymi realnej rzeczywistości.

Definicja etnolingwistyczna przyjmuje, że stereotyp to „wyobrażenie przedmiotu uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej i określające, czym przedmiot jest, jak wygląda, jak działa, jak jest traktowany przez człowieka itp.“, „zarazem wyobrażenie utrwalone w języku, dostępne poprzez język i przynależne do wspólnotowej wiedzy o świecie.“ (BARTMIŃSKI 1996: 9).

Od pewnego czasu, zwłaszcza na użytek LASiS, ze względu na niedające się wyeliminować utożsamienia *stereotypu* z uprzedzeniami, przyjęto zastępować termin *stereotyp* terminem *koncept*.

Styl potoczny – podstawowy styl języka, centrum stylowe języka, baza derywacyjna dla innych stylów (BARTMIŃSKI 1981: 51). Będąc tłem dla wyspecjalizowanych wariantów języka, daje jednocześnie podstawę do oceny wyspecjalizowanych dyskursów ideologicznych i stosowanych w nich praktyk perswazji i manipulacji (BARTMIŃSKI 2005, 2006).

Syndrom – „konstelacja cech najczęściej uwzględnianych“ (POLKOWSKA i in. 1992: 166). „rozpoznawalny zespół cech“ (BARTMIŃSKI i in. 2002: 108).

Wartość – to, co w świetle języka i kultury ludzie przyjmują za cenne. Zgodnie z filozofią potoczną są to cechy rzeczy, same rzeczy, w tym byty pojęciowe, postawy, stany i sytuacje, zachowania, funkcjonujące jako „przewodnie idee“, motywujące postawy i zachowania ludzi, także inspirujące ich do działania (BARTMIŃSKI 2003: 62). „JOS jest zależny (wywodliwy, pochodny) od założonego, w sposób jawny lub ukryty, systemu wartości. Wartości są czynnikiem sterującym konstruowaniem wizji rzeczywistości przez subiekt doświadczający (*eksperiencera*) i konceptualizujący, tj. przez wspólnotę nosicieli języka lub twórczą jednostkę, a w kolejności stanowią czynnik integrujący elementy obrazu świata utrwalonego w tradycji i mającej obieg społeczny. W efekcie wartości konstytuują kulturową i społeczną tożsamość nosiciela języka.“ (BARTMIŃSKI 2003: 62–63). Wartości są „pomostem między językiem a kulturą. Leżą w sercu kultury i stanowią fundament języka.“ (BARTMIŃSKI 2009: 12).

Wspólna baza kulturowa – podstawa wszelkiej wiedzy, wewnątrz- i międzygrupowej, na której opierają się różne ideologie. Dla danej kultury „wspólna baza jest niekwestionowana, zdroworozsądkowa i z tego względu nieideologiczna. Częścią wspólnej bazy kulturowej są ogólne normy i wartości podzielane przez wszystkich przedstawicieli danej kultury“ (VAN DIJK 2003: 9). Korelatem wspólnej bazy kulturowej jest styl potoczny (zgodnie z jego rozumieniem antropologiczno-kulturowym) (BARTMIŃSKI 2008a: 38).

Wyobrażenie bazowe – podstawowy zespół cech rekonstruowanej jednostki (słowa, pojęcia, konceptu, stereotypu, wyobrażenia) obejmujący pozytywne cechy obligatoryjne i zespół ram do wypełnienia alternatywnymi treściami w dyskursach. Renata Grzegorzczkova (2011) w tym znaczeniu mówi o „inwariancie pojęciowym“.

Ten minimalny zespół został już stosunkowo dobrze rozpoznany, zdefiniowany i zastosowany jako narzędzie analiz i opisów, został też już w znacznym stopniu zaakceptowany przez współpracowników konwersatorium EUROJOS, którzy uczestniczyli w opracowaniu pierwszych pięciu tomów *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*“ (zob. LASiS 1–5, 2015–2019).

11. Zakończenie. Po dokonaniu przeglądu opracowań, wytypowaniu zespołu kluczowych terminów i ich zdefiniowaniu (ułożeniu glosariusza) możemy wrócić do pytania, **jak stworzyć pełny tezaurus pojęć etnolingwistycznych?** Opracowanie takiego tezaury pozostaje kwestią przyszłości, wymaga bowiem udziału badaczy z różnych szkół naukowych.

Bibliografija

- ABRAMOWICZ, M., J. Bartmiński, W. Chlebda. „Językowo-kulturowy obraz świata Słowiańska tle porównawczym. Założenia programu „A“ (10 VI 2009)“. *Etnolingwistyka* 21 (2009): s. 341–342.
- AJDAČIĆ, Dejan (red.). *O vrednostima u srpskom jeziku. Zbornik etnolingvističkih radova*. Beograd: Alma, 2015.
- AJDAČIĆ, Dejan (red.). *O vrednostima u srpskom jeziku*, 2. Beograd: Alma, 2019.
- ANUSIEWICZ, Janusz. *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wrocław, 1994.
- APRESJAN, Jurij. „Naiwny obraz świata“. *Etnolingwistyka* 6 (1994): s. 5–12.
- APRESJAN, Jurij, V. Je. Apresjan, Babajeva, O. Bogusławskaja, B. Jomdin, T. Krylova, I. Levontina, A. Sannikov, Je. Uryson. *Jazykovaja kartina mira i sistemnaja leksikografija*. Moskva, 2006.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Derywacja stylu“. [W:] *Pojęcie derywacji w lingwistyce*. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1981: s. 31–54.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Czym się zajmuje etnolingwistyka?“ *Akcent*, nr 4. (1986): s. 16–22.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa. [W:] Jerzy Bartmiński (red.). *Konotacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1988: s. 169–185.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata“. [W:] *JOS*, Lublin, 1990: s. 109–127.
- BARTMIŃSKI, J. „Nikita Iljicz Tołstoj i program etnolingwistyki historycznej“. *Etnolingwistyka* 5 (1992): s. 7–13.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „O Słowniku stereotypów i symboli ludowych“. [W:] *SsiSL*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1990: s. 9–34.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, Urszula Majer-Baranowska, Irina Lappo. „Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie we współczesnej polszczyźnie“. *Etnolingwistyka* 14 (2002): s. 105–151.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Miejsce wartości w językowym obrazie świata“. [W:] Jerzy Bartmiński (red.). *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003: s. 59–86.
- BARTMIŃSKI, J. „Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu“. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 16 (2004): s. 9–27.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazykovaja kartina mira. Očerki po etnolingvistike*. Moskva: Indrik, 2005.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna?“ [W:] Anna Dąbrowska (red.). *Język a kultura, Tom jubileuszowy*, t. 20. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 2008: s. 15–33.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London: Equinox, 2009.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jezik – slika – svet. Etnolingvističke studije* (priredio Dejan Ajdačić, prevela Marta Bjeletić). Beograd: SlovoSlavia, 2011a.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Sedem ključovi ponjatija na kognitivnata etnolingvistika“. *Bulgarski Folklor* XL, nr 4 (2014): s. 399–412.

- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?”. [W:] *LASiS I, DOM*, 2015: s. 7–13.
- BARTMIŃSKI, J. *Język w kontekście kultury czyli co dziś znaczy metafora „europejski dom”?* Katowice, Śląsk, 2018a.
- BARTMIŃSKI, J., W. Chlebda. „Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy”. *Etnolingwistyka* 25 (2013): s. 69–95.
- BARTMIŃSKI, J., Monika Grzeszczak. „Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?”. *Etnolingwistyka* 26 (2014): s. 21–44.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, Stanisława Niebrzegowska. „Profile a podmiotowa interpretacja świata”. [W:] Jerzy Bartmiński / Ryszard Tokarski (red.). *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin: Wydawnictwo UMCS., 1998: s. 211–224.
- BARTMIŃSKI, J., S. Niebrzegowska-Bartmińska. „O lubelskim Słowniku stereotypów i symboli ludowych”. [W:] Стана Ристић и др. (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа (зборник научних радова)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016: стр. 355–376.
- BIELIŃSKA-GARDZIEL, Iwona, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka (red.). *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*. Przemyśl, 2017.
- BRZOZOWSKA, Małgorzata. „O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000”. [W:] *JWP*, 2006: s. 36–43.
- CHLEBDA, Wojciech. „W poszukiwaniu językowo-kulturowego obrazu świata Słowian”. [W:] W. Chlebda (red.). *Etnolingwistyka a leksykologia*. Opole, 2010: s. 7–20.
- CHLEBDA, Wojciech. „Czy polska etnolingwistyka może być zwornikiem nauk humanistycznych?”. [W:] M. Grochowski (red.). *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*. Warszawa, 2012: s. 91–98.
- CHLEBDA, Wojciech. „Pytania o tożsamość etnolingwistyki”. [W:] Jolanta Tambor (red.). *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*. t. IV. *Pogranicza, mniejszości, regiony, etnolingwistyka*. Katowice, 2018: s. 227–239.
- CZACHUR, Waldemar. „Jak porównywać obrazy Europy? Refleksje teoretyczno-metodologiczne po lekturze 'Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów'”. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Linguistica* 53 (2019): s. 7–20.
- DULIČENKO, Aleksandr. *Osnovy slawjanskoj filologii. Istoriko-ětnografičeskaja i ětnolingwističeskaja problematika*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2011.
- Etnolingwistyka ponad granicami*. Zapis panelu. Prowadzący: J. Bartmiński, Swietłana Tołstojowa, uczestnicy: Wojciech Chlebda, Tadeusz Zgółka, Jörg Zinken, Aleksey Yudin. [W:] Jolanta Tambor (red.). *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, t. IV, *Pogranicza, mniejszości, regiony. Etnolingwistyka*. Katowice, 2018: s. 211–257.
- Ethnolinguistica-slavica.org (witryna w Internecie).
- „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” [Rocznik], Lublin UMCS, t. 1–31 (1988–2020).
- FEDOROVA, Ljudmila. „Mesto 'Aksiologičeskogo leksikona slawjan i ih sosedej' sredi sovremennyh slovarej kul'turnyh konceptov (na primere toma 'DOM')”. W: *WJOS* 4, 2018: s. 25–43.

- GLAZ, Adam, David Danaher, Przemysław Łozowski (eds.). *The Liguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition and Culture*. London: Versita, 2013.
- GRABIAS S. *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1994.
- GRYSHKOVA, Nina. „Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych“. [W:] *WJOS* 3, 2014: s. 21–50.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata. „Jeszcze o rozumieniu JOS-u w perspektywie badań porównawczych. Problem inwariantu pojęciowego“. *Etnolingwistyka* 23 (2011): s. 217–225.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata. *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej*. Warszawa, 2012.
- GUZ, Marzena. *Językowy obraz świata u wybranych przedstawicieli lingwistyki niemieckiej, amerykańskiej i polskiej*. Poznań, 2012.
- HELBIG, Gerhard. *Dzieje językoznawstwa nowożytnego*. Wrocław, 1982.
- HERDER, Johann Gottfried. „Rozprawa o pochodzeniu języka“. [W:] *Wybór pism*. Wrocław, 1987: s. 59–175.
- JUDIN, Aleksej. „Etnolingwistika“. [W:] S. Ja. Levit (red.). *Kul'turologija. XX vek. Enciklopedija*. t. 2. Sankt-Peterburg: Univ. Kniga, 1998: s. 408–411.
- JWP 2006 – *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 2006, Wyd. UMCS.
- KORUS, Kazimierz. *Godność i Wolność – greckie źródła tożsamości europejskiej*. Kraków: PAU, 2019.
- KUHN, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, (1962); cyt. wg II ed., 1970.
- KUL'PINA, Valentina, Viktor Tatarinov. „Aksiologija truda i žizni v jazyke i v slovare (po materialam toma 'PRACA' 'Aksiologičeskogo leksikona slavjan i ih sosedej'“. [W:] *WJOS* 5, 2019: s. 35–63.
- LASiS = *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* pod red. Jerzego Bartmińskiego. Lublin, Wydawnictwo UMCS:
- T. 1, *DOM*, red. J. Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, 2015;
  - T. 2, *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, 2018;
  - T. 3, *PRACA*, red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska, 2016;
  - T. 4, *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, J. Bartmiński, 2019;
  - T. 5, *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdaczić, 2017.
- LOVEJOY, Arthur. *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Cambridge (pierwsze wydanie 1936), 1964.
- MAKSYMIOUK-PAŁEK, Beata, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. *Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolingwistycznego (do roku 2009)*. Lublin: Wyd. Polihymnia, 2009.
- MALINOWSKI, Bronisław. „Clasificatory Particles in the Language of Kiriwina“. *Bulletin of the School of Orient Studies, University of London*, No. 4, Vol. 1 (1920): pp. 35–78.

- MALINOWSKI, Bronisław. *Ogrody koralowe i ich magia*. Warszawa: PWN, [1935]/1987 [original: *Coral Gardens and Their Magic*, London 1935].
- NEPOP-AJDACYŹ, Lidia. *Polska etnolingwistyka kognitywna*. Kijów: CWP Uniwersytet Kijowski, 2007.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Lubelski zespół etnolingwistyczny – jego historia i program badawczy“. [W:] B. Maksymiuk-Pacek, S. Niebrzegowska-Bartmińska. *Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolingwistycznego (do roku 2009)*. Lublin: Wyd. Polihymnia, 2009: s. 7–19.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej“. *Etnolingwistyka* 25 (2013): s. 267–281.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w ‘Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów’“. [W:] *WJOS* 3, 2014: s. 71–102.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?“ *Etnolingwistyka* 29 (2017): s. 11–29.
- NIEMIARA, Aleksandra (rec.). „*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*“. Tom 3.: *Praca*. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (red.). Wyd. UMCS, Lublin 2016, „Język Polski“ XCIX nr 3, 2019: s. 124–128.
- POLKOWSKA, Anna, Anna Potocka-Hoser, Ida Kurcz. „Struktura wewnętrzna reprezentacji umysłowej terminów politycznych: stereotypy czy prototypy“. [W:] Zdzisław Chlewiński i Ida Kurcz (red.). *Kolokwia psychologiczne*, t. 1, *Stereotypy i uprzedzenia*. Warszawa, 1992.
- QUASTHOFF, Uta. *Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps*. Frankfurt am Main: Athenäum-Fischer-Taschenbuch-Verl., 1973.
- ROSCHE, Eleonor. „Zasady kategoryzacji“. *Etnolingwistyka* 17 (1978/2005): s. 11–35.
- RUTKOVSKA, Kristina, Marius Smetona, Irena Smetonienė. *Vertybės Lietuvio pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademine Leidyba, 2017.
- SAPIR, Edward. *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje* (Przeł. Barbara Stanosz, Romand Zimand, słowem wstępnym oparzyła Anna Wierzbicka). Warszawa: PIW, 1949/1978.
- SENET, Günter. „Ethnolinguistik“. In: B. Beer & H. Fischer (eds.). *Ethnologie – Einführung und Überblick*. 7. überarbeitete und erweiterte Auflage, 2012: pp. 271–286.
- Slavjanskije drevnosti*. N. I. Tolstoj (red.), t. 1–5, Moskwa, 1995–2012.
- SLSJ – *Słownik ludowych stereotypów językowych*. Zeszyt próbny, Wrocław 1980–.
- SSiSL = *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, zastępca redaktora S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- T. I – *Kosmos*, z. 1 *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie* (1996); z. 2 *Ziemia, woda, podziemie* (1999); z. 3 *Meteorologia* (2012); z. 4 *Świat, światło, metale* (2012); t. II – *Rośliny*, z. 1 *Zboża* (2017); z. 2 *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe* (2018); z. 3 *Kwiaty* (2019); z. 4 *Zioła* (2019).

- STIN = *Słownik terminologiczny informacji naukowej*, red. M. Dembowska, Wrocław 1979, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- TABAKOWSKA, Elżbieta. "A Linguistic Picture, Image, or View of 'Polish Cognitive Studies'". In: Adam Głaz, David Danaher, Przemysław Łozowski (eds.). *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition and Culture*. London: Versita, 2013: pp. 321–338.
- TOLSTAJA, Svetlana. „Ėtnolingvistika Eži Bartmin'skogo“. [W:] E. Bartmin'skij. *Jazykovoj obraz mira: očerki po Ėtnolingvistike*. Moskva, 2005: s. 9–20.
- TOLSTAJA, Svetlana. „Postulaty moskovskoj Ėtnolingvistiki“. *Etnolingwistyka* 18 (2006): s. 7–27.
- TOLSTAJA, Svetlana. „O rezul'tatah raboty nad proektom 'Metody analiza jazykovoj kartiny mira v kontekste sravnitel'nyh issledovanij' (EUROJOS)“. *Etnolingwistyka* 28 (2016): s. 327–333.
- TOLSTAJA, S. (rec.). Słownik stereotypów i symboli ludowych. T. 1. Kosmos, cz. 1, *Živaja starina* 1997, nr 4, s. 52–53; cz. 2, *Živaja starina* 2000, nr 2, s. 58–59; cz. 3 i 4, *Slavjanovedenie* 2014, nr 6, s. 104–109.²⁰
- TOLSTAJA, Svetlana. „Simvolika rastenij v pol'skoj narodnoj tradicii. Zlaki“. *Rocznik Slawistyczny* LXVII (2018): s. 189–195.
- TOLSTOJ, Nikita Iljič. „Język a kultura (Niektóre zagadnienia słowianskiej etnolingwistyki)“. *Etnolingwistyka* 5 (1992): s. 15–25 [Tłum. z ros. *Język i kul'tura*, „Niektóre problemy sławjanskiej etnolingwistyki“. *Zeitschrift für Slavische Philologie* Bd L, 2, s. 238–253].
- TOLSTOJ, Nikita Iljič. *Jazyk i narodnaja kul'tura. Očerki po slavjanskoj mifologii i Ėtnolingvistike*. Moskva, 1995.
- TOLSTYE, Nikita i Svetlana. *Slavjanskaja etnolingvistika: voprosy teorii*. Ko Vtoromu Vserossijskomu soveščaniuju slavistov. Moskva, 2013.
- TOMCZAK, Łukasz. *Etnolingwistyka. Bibliografia adnotowana 1988–2008*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010.
- TOPOLSKA, Ewelina. „Pojęcie paradygmatu w ujęciu Thomasa Kuhna“. *Philosophical Think Tank*, 2012.
- TRABANT, Jürgen. *Weltansichten. Wilhelm von Humboldts Sprachprojekt*. München, 2012.
- UNDERHILL, James. *Humboldt, Worldview and Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.
- UNDERHILL, James. *Ethnolinguistics and Cultural Concepts. Truth, Love, Hate and War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- UNDERHILL, James. "Reflections upon Bartmiński's Cognitive Ethnolinguistics". [W:] Adam Głaz, David Danaher, Przemysław Łozowski (eds.). *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition and Culture*. London: Versita, 2013: s. 339–349.

²⁰ Толстая С. М. (рец.), 1997, Словарь народных стереотипов и символов, т. 1: Космос, ч. 1, „Живая старина“, № 4, с. 52–53. Толстая С. М. (рец.), 2000, Словарь народных стереотипов и символов, т. 1: Космос, ч. 2, „Живая старина“, № 2, с. 58–59. Толстая С. М. (рец.), 2014, Словарь народных стереотипов и символов, т. 1: Космос, ч. 3, 4, „Славяноведение“, № 6, с. 104–109.

- VAN DIJK, Teun. „Dyskurs polityczny i ideologia“, tłum. z ang. „Political Discourse and Ideology“ in: *Analisi del discurs politic*, ed. Clara Lorda et al. 2002, Aneta Wysocka, *Etnolingwistyka* 15, 2003: s. 7–28.
- VON HUMBOLDT, Wilhelm. *Rozmaitość języków a rozwój umysłowy ludzkości*. Przekład i wprowadzenie Elżbieta M. Kowalska, Lublin, 1836/2001.
- VON KARSTEDT, Lars. *Sprache und Kultur. Eine Geschichte der deutschsprachige Ethnolinguistik*. Hamburg, 2004.
- WHORF, Benjamin Lee. *Język, myśl i rzeczywistość* (przeł. Teresa Hołówka, wstępem opatrzył Adam Schaff). Warszawa: PIW, 1956/1982.
- WIERZBICKA, Anna. „Sapir a współczesne językoznawstwo“. W: E. Sapir. *Kultura, język, osobowość* (przeł. B. Stanosz, R. Zimand). Warszawa, 1978: s. 5–32.
- WIERZBICKA, Anna. [1997]/2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Przekł. z ang. I. Duraj-Nowosielska, Warszawa, 2007 [oryginał: *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford University Press, 1997]
- WIERZBICKA, Anna. *Język – umysł – kultura: wybór prac* pod red. J. Bartmińskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- WIERZBICKA, Anna. „Polish zwierzęta ‘animals’ and jabłka ‘apples’: an ethnosemantic inquiry“. In: Adam Głaz, David S. Danaher and Przemysław Łozowski (eds.). *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics. Cognition, and Culture*. London: Versita, 2013: s. 137–159.
- WIERZBIŃSKI, Jarosław. „Koncept ‘АНГЕЛ / ANIOŁ’ w językowo-kulturowym obrazie świata“. *Acta Universitatis Lodzensis Folia Linguistica Rossica* 11 (2015): s. 159–164.
- WJOS 1–6: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, Lublin 2012–2019:
  - 1 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*: [Analizy semantyczne domu, pracy, ojczyzny, wolności i in.] red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin 2012.
  - 2 – *Wokół europejskiej aksjofery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014.
  - 3 – *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2014.
  - 4 – *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, B. Żywicka, Lublin 2018.
  - 5 – *Koncepty i ich profilowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska, Lublin, 2019.
  - 6 – *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery*. Red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska, Lublin, 2019.
- ZINKEN, Jörg. “Metaphors, stereotypes, and the linguistic picture of the world: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin”. *Metaphorik.de* 7 (2004): s. 115–136.
- ZINKEN, Jörg. “Linguistic picture of the world or language in the world? Metaphors and methods in ethnolinguistic research”. *Etnolingwistyka* 20 (2008): s. 51–62.

- ZINKEN, Jörg. "The Ethnolinguistic School of Lublin and Anglo-American cognitive linguistics". In: Jerzy Bartmiński. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London: Equinox, 2009: pp. 1–5.
- РИСТИЋ, Стана, Ивана Лазич-Коњик. „Репрезентативност Речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији“. [W:] Стана Ристић и др. (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа* (зборник научних радова). Београд, 2016: с. 377–394.
- [RISTIĆ, Stana, Ivana Lazić-Konjik. „Reprezentativnost Rečnika SANU za etnolingvistička istraživanja: od leksikografske ka kognitivnoj definiciji“. [W:] Stana Ristić i dr. (ur.). *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa* (zbornik naučnih radova). Beograd, 2016: s. 377–394]

Јежи М. Бартмињски
Универзитет „Марија Кири-Скловска“ у Лублину
Катедра текстологије и граматике пољског језика

У ПОТРАЗИ ЗА ПАРАДИГМОМ ЕТНОЛИНГВИСТИКЕ: ГЛОСАР КЉУЧНИХ ПОЈМОВА И КОНЦЕПАТА

Резиме

Аутор чланка поставља питање у којој мери етнолингвистика испуњава услове парадигме по поимању Томаса Куна („Парадигма је оно што дели чланове научне заједнице и обрнуто, научна заједница повезује људе који деле одређену парадигму“) и упоређује кључне речи које чине инструментаријум ове дисциплине. Аутор посвећује пажњу истраживачима окупљеним око међународног годишњака *Etnolingwistyka*, око приступа који се назива Лублинска школа когнитивне етнолингвистике. За ову школу су репрезентативна два речника: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (вол. 1–2, 1996–2020) и лексикон у пет томова *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019). На основу ова два речника и пратећих публикација већ је могуће – према аутору – саставити речник основних појмова когнитивне етнолингвистике („гласаријум“). Чини га неколико кључних појмова: језичка слика света, концепт (синоним: „стереотип“), тачка гледишта и перспектива, когнитивна дефиниција, профилисање и профил, субјект, вредности и друго. Тај термилошки апарат је коришћен нарочито у настанку аксиолошког лексикона и постао је заједничко добро целог ауторског тима. Захваљујући томе испуњен је и Кунов други постулат.

Кључне речи: научна парадигма, когнитивна етнолингвистика, гласар (речник термина) етнолингвистике, језичка слика света, концепт, стереотип.

Jerzy M. Bartmiński

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Department of Textology and Grammar of Contemporary Polish Language

IN SEARCH OF AN ETHNOLINGUISTIC PARADIGM:
A GLOSSARY OF KEY TERMS AND CONCEPTS

S u m m a r y

The paper's author examines to what extent ethnolinguistics meets the paradigmatic criteria according to Thomas Kuhn ("A paradigm is the thing that divides the members of the scientific community and vice versa, the scientific community connects people sharing a certain paradigm") and compares the key terms which constitute this discipline's instrumentarium. The author focuses on the researchers gathered around the international annual titled *Etnolingwistyka*, the representatives of the approach known as the Lublin School of Cognitive Ethnolinguistics. Two dictionaries are representative of the School: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (Vol. 1–2, 1996–2020) and the five-volume lexicon titled *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019). According to the author, based on these two dictionaries and the accompanying publications, it is already possible to compile a glossary of key terms of ethnolinguistics. Such glossary would consist of several key concepts: the linguistic worldview, concept (synonymous with "stereotype"), viewpoint and perspective, cognitive definition, profiling and profile, subject, values, etc. This terminological apparatus was particularly used in the creation of the said axiological lexicon and has now become the common good of the whole team of authors. This corresponds to Kuhn's second postulate.

Keywords: scientific paradigm, cognitive ethnolinguistics, glossary (terminological dictionary) of ethnolinguistics, linguistic worldview, concept, stereotype.